

## REFLECTĂRI ALE CONTEMPORANEITĂȚII ÎN TRAGEDIILE LUI SOFOCLE

DE

D. MARMELIUC

Una din numeroasele probleme ce i se pun cercetătorului operei sofocleice este și aceea dacă, în dramele care ni s-au păstrat peste veacuri de la marele dramaturg, se pot constata reflexe ale timpului în care au fost create și în ce măsură se pot desprinde ele din textul sofocleic.

În cele peste o mie de lucrări mai de seamă dedicate, de-a lungul secolelor, exegezei tragediilor sofocleice, această problemă este tratată în mod diferit. Unii cercetători văd în anumite pasaje ale textului sofocleic aluzii vădite la evenimente politice, stări sociale sau referințe personale din veacul al V-lea î.e.n., când și-a depănat anii vieții și creației cel mai mare poet dramatic al elenilor, pe când alții tăgăduiesc în general orice reflex al contemporaneității sau se restrâng la foarte puține cazuri, ori chiar numai la unul.

Astfel, unul dintre cei mai temeinici cunoscători ai operei sofocleice, A. Nauck, el însuși autor al unor valoroase ediții comentate ale operei lui Sofocle, susține, în introducerea generală care prefătează aceste ediții<sup>1</sup>: « În ceea ce privește reflectarea de tendințe politice practice, Sofocle se deosebește esențial de Eschil și Euripide, ale căror tendințe, deosebite și ele întreolaltă, e greșit săi le atribuim și lui Sofocle. După cum a luptat pe câmpiile de luptă împotriva barbarilor, tot așa luptă Eschil și în tragedie pentru mărirea vechii Atene. Euripide îmbracă actualitatea doar într-un vâl subțire al mitului, pentru ca astfel să obțină efecte la publicul atenian. *Sofocle trăiește exclusiv pentru poezie ca atare* (s.n.): viața politică de partid era, pe cât vedem, departe de el, care, după cum mărturisește Ion, nu era versat în chestiuni politice altfel decât orice cetățean de rînd din Atena. *De aceea nimic nu este mai eronat decât să se atribuie dramelor sofocleice tendințe politice și să se adulmece în ele referințe personale, de multe ori chiar de minimă importanță, cum ar fi la Pericle, Alcibiade etc.* (s.n.) Pe *Filoctet* l-au tălmăcit unii chiar în proză politică, văzînd în eroul tragediei pe Alcibiade rechemat din exil, în *Odiseu* pe dubiosul Peisandru... Și după astfel de fantasma-

---

<sup>1</sup> Sophokles, erklärt von F. W. Schneidewin. I. Bändchen: Allgemeine Einleitung, Aias, Berlin<sup>9</sup>, 1882, p. 31 urm.

gorii au voit unii să ghicească chiar data la care s-a creat cutare sau cutare tragedie. Vechea comedie este poezie cu tendințe: *lumea tragediei și caracterul artistic general al genului este prea măreț și prea grandios, pentru a se coborî în vălmășagul vieții de de toate zilele* (s.n.).

S-a întâmplat însă câteodată ca anumite împrejurări să fi provocat, fără intenție, anumite impresii, sau ca un cuvînt să fi fost interpretat altfel de cum a vrut poetul ».

De altfel, pe timpul cînd a apărut această ediție a lui *Aias*, aceasta era opinia generală a exegeților lui Sofocle asupra problemei, cum se vede și din afirmația categorică a lui U.v. Wilamowitz-Moellendorff, exprimată, între altele, în anul 1899, «că nici o tragedie sofocleică nu face aluzie la vreun fapt de actualitate din timpul reprezentării ei»<sup>2</sup>, opinie pe care Ew. Bruhn<sup>3</sup> o crede exagerată în privința tragediei *Aias*, întrucît aceasta pare a fi fost reprezentată într-un timp de dușmănie între Atena și Sparta<sup>4</sup>.

Cercetările de mai tîrziu au dovedit însă că teza lui Nauck nu se poate aplica la toate tragediile sofocleice.

## AIAS

Astfel în *Aias*, tragedia care, după consensul aproape unanim al cercetătorilor, este cea dintîi în timp dintre cele șapte ce ni s-au păstrat de la Sofocle, se pot surprinde aluzii la evenimente care s-au petrecut puțin înainte sau chiar în timpul cînd poetul era preocupat de crearea ei.

În primul rînd amintirea atît de nostalgică a patriei eroului, Salamina, evocată în cîntecul corului, alcătuit din mateloți din această insulă:

ὦ κλεινὰ Σαλαμίς, σὺ μὲν που  
ναίεις ἀλίπλακτος εὐδαίμων,  
πᾶσιν περίφαντος αἰεὶ . . .

(v. 596 urm.)

este, fără îndoială o reminiscență, încă proaspătă, a biruinței pe care flota ateniană, sub comanda lui Temistocle, a raportat-o asupra flotei persane, covîrșitoare ca număr, în anul 480. Lui Sofocle i-a rămas în memorie această victorie, deoarece de ea se lega și o dulce amintire din viața sa: faptul că el, în vîrstă de 16 ani, a condus corul efebilor, care preamăreau, în cîntec de *paian*, acest eveniment la festivitățile aranjate în Atena după biruință.

Spre Salamina își trimit gîndurile și dorul mateloții lui Aias, a cărui nenorocire contrastează atît de puternic cu atmosfera însorită în care se scaldă patria eroului:

νῦν δ' αὖ φρενὸς οἰοβώτας  
φίλοις μέγα πένθος ἡϋρῆται.

(v. 614 și urm.)

<sup>2</sup> Hermes, XXXIV, p. 59.

<sup>3</sup> În prefața ediției a IX-a a lui *Aias*.

<sup>4</sup> Vezi și D. Marmeliuc, *Sofocles, Cercetări cronologice I, Antigona — Aias*, Cernăuți, 1920, p. 45.

Mărețele lui fapte de arme înfăptuite cu cea mai vădită vitejie n-au impresionat pe ingrații mizerabili care sînt Atrizii.

De la bun început deci, se remarcă o adversitate față de Sparta, care în disputa dintre Teucros pe de-o parte, și Agamemnon și Menelaos pe de alta, se accentuează tot mai mult, pînă ce degenerează chiar în cuvinte grele, rostite de ambele părți.

Nesocotindu-se faptul că rivalitățile dintre Atena și Sparta au început de timpuriu, și anume chiar după constituirea Ligii maritime din Delos (a. 478), și s-au înăsprit tot mai mult, pînă ce au ajuns la declanșarea războiului peloponesiac, unii dintre comentatorii operei lui Sofocle au datat pe *Aias* în timpul acestui război <sup>5</sup>, la începutul lui sau chiar mult mai tîrziu.

P. Mazon <sup>6</sup>, considerînd că pe lîngă aluzia la dușmănia dintre Atena și Sparta, din textul lui *Aias* s-ar mai desprinde amintiri personale ale poetului din campania făcută de el ca strateg în anii 441/40 pe coasta Asiei Mici și că evocarea promontoriului Sunion (v. 1220) ar fi « un souvenir ému du poète soldat revenant dans sa ville » (p. 135), fixează această tragedie după *Antigona*, care pentru el este cea dintîi în timp.

Alte cercetări au dovedit însă că *Aias* este tragedia cea dintîi în timp. Numai că datarea ei variază. Astfel, ca să amintim numai un exemplu, P. Masqueray <sup>7</sup> o așază într-o perioadă aproape de anul 450.

În *Aias* se simte însă foarte mult influența lui Homer și a lui Eschil asupra lui Sofocle: a lui Homer îndeosebi în scena despărțirii eroului de fiul său Eurysake, imitată după cîntul al VI-lea al Iliadei (v. 400 urm.), în care Hector își ia rămas bun de la soție și copil, și în caracterizarea Tecmessei după tipul Andromacăi; a lui Eschil în caracterizarea figurii lui Aias după trăsăturile lui Eteocle din *Cei șapte contra Thebei*, dar și a lui Aias din *Femeile din Tracia* (Θρηάσαι) <sup>8</sup>, în care se prezintă moartea aceluiași erou Aias. Și atunci data la care această tragedie a lui Sofocle a fost creată trebuie să fie fixată mult înaintea anului 450.

Ea aparține, după cum am arătat în lucrarea amintită mai sus (p. 48), epocii de tranziție de la jocul în orchestră la jocul în fața unui edificiu (palat sau templu), deci între anii 465, care este și data probabilă a reprezentării *Femeilor din Tracia*, și 458, data reprezentării *Orestiei* lui Eschil, cu mai multă apropiere de ultima dată.

Cu această fixare în timp a lui *Aias* se potrivește și ascuțirea, în acea vreme, a fricțiunilor dintre Atena și Sparta, care caută să restabilească supremația Tebei în Grecia Mijlocie, ba îi și bate pe atenieni la Tanagra în anul 457.

## TRAHINIENELE

Aceeași atitudine a lui Sofocle față de spartani se desprinde, după părerea noastră, și din prezentarea caracterului lui Heracle în *Trahiniene*: om brutal, fără nici un sentiment uman, condus numai de poftele sale nemăsurate — tipul doric al lui Heracle

<sup>5</sup> Vezi diferitele ipoteze la D. Marmeliuc, *op. cit.*, p. 8—9.

<sup>6</sup> Sophocle, traduction, vol. I, Paris, 1950, p. 134—135.

<sup>7</sup> Sophocle, ed. « Les Belles Lettres », I, 1929, p. 9.

<sup>8</sup> Vezi Maurice Croiset, *Oedipe-Roi de Sophocle*, Paris (f.d.), p. 56.

desenat de poet într-o perioadă în care dușmănia dintre Sparta și Atena era în plină creștere. Dependența acestei drame — cea mai puțin reușită dintre cele șapte ce ni s-au păstrat de la Sofocle —, de *Heracles* al lui Euripide și așezarea ei în timp într-o perioadă de înflorire și desăvârșire a geniului marelui dramaturg, cum o face U.v. Wilamowitz-Moellendorff și, după el, atîți alți cercetători, ni se pare forțată<sup>9</sup>. Acțiunea ei, copie după acțiunea dramei *Νέπτεα* a aceluiași autor, cum remarcă cu drept cuvînt Tycho von Wilamowitz-Moellendorff<sup>10</sup>, care menține totuși concluziile tatălui său; incongruențele din textul ei și atîtea alte motive de ordin tehnic și lingvistic, precum și concluzia la care ajunge K. Reinhardt<sup>11</sup> că *Trahinienele* sînt a se fixa în timp în seria care are în cap pe *Cei șapte împotriva Tebei* și la sfîrșit pe *Oedip-Rege*, dar mai aproape de *Cei șapte*, ne face să datăm această dramă sofocleică aproape de *Aias*, între anii 458 și 442, cu mai multă apropiere de 458, cînd dușmănia dintre Sparta și Atena izbucnise violent în lupta de la Tanagra<sup>12</sup>.

A vedea în cuvintele Deianeirei adresate corului o tulburare care ar reflecta neli-niștea din Atena pentru soarta armatei din Sicilia, cum crede Georges Méautis<sup>13</sup>, a accepta această cronologie înseamnă a-l pune pe Sofocle în contradicție cu sine însuși. Căci în anul 409, la sfîrșitul lui *Filoctet*, apare Heracle cu aureolă și prestigiu de zeu, pe cînd în *Trahinieni* nu se face nici măcar cea mai mică aluzie la zeificarea lui.

## ANTIGONA

Mai puține reflexe la contemporaneitate se desprind din *Antigona*. Poate că nici nu era loc pentru aluzii la actualitatea politică și socială în această tragedie, care se înalță atît de mult în sfera ideilor pure, încît s-au găsit cercetători ai antichității, care, pentru acest motiv, au văzut în Sofocle pe unul dintre precursorii lui Platon<sup>14</sup>. Doar entimemul Antigonei (v. 904 urm.), prin care eroina își justifică și rațional fapta sa și care a supărat atît de mult pe Goethe încît l-ar fi dorit apocrif<sup>15</sup>, este o aluzie la contemporaneitate. El este o reminiscență din lectura publică a lui Herodot, făcută în anul 446 la Atena, ea cuprinzînd probabil și cartea a III-a a *Istoriilor*, unde același entimem este pus în gura soției lui Intafernes (cap. 119). Sofocle, care a asistat probabil la această manifestare publică a prietenului său, tocmai pe cînd îl preocupa crearea *Antigonei*, a reținut acest entimem și l-a citat ca un omagiu de prietenie pentru părintele istoriografiei elene, pe care, mai tîrziu, avea să-l omagieze printr-o odă, adresată halicarnasianului<sup>16</sup>.

<sup>9</sup> Vezi prezentarea întregii probleme a cronologiei *Trahinienelor* în lucrarea mea: Sofocles, *Aias* — *Trahinienele* — *Antigona*, Cernăuți, 1939, p. 92—94.

<sup>10</sup> *Die dramatische Technik des Sophokles*, Berlin, 1917, p. 104 urm.

<sup>11</sup> *Sophokles*, Frankfurt a/M, 1933, p. 46.

<sup>12</sup> Ca primă creație a lui Sofocle dintre cele ajunse pînă la noi, deci înaintea lui *Aias* și a *Antigonei*, o fixează în timp, între alții, Th. Zielinski, în *Philol.*, XV (1896), p. 491—540 și mai recent, cu unele rezerve, P. Mazon, *op. cit.*, I, p. 9.

<sup>13</sup> *Sophocle, Essai sur le héros tragique* (ed. Albin Michel), 1957, p. 259. Cam în aceeași perioadă și din motive similare datează această dramă și Liviu Rusu, *Eschil, Sofocle, Euripide*, București, 1961, p. 222 urm.

<sup>14</sup> Vezi P. Masqueray, *op. cit.*, I, p. 73.

<sup>15</sup> *Gespräche mit Eckermann*, din 28 martie 1827, p. 407.

<sup>16</sup> Plutarh, *An seni res publica gerenda sit*, 3.

Aluzie la contemporaneitate ar fi după Hegel și lupta care se dădea continuu în antichitate între instituția familiei și instituția statului<sup>17</sup>, idee abandonată ulterior de majoritatea cercetătorilor operei sofocleice. În locul ei apare însă, la baza acestei mărețe creații tragice, altă idee: că în *Antigona* se înfruntă alte două principii opuse: *despotismul* și *democrația*, idee înfățișată mai întâi de Eschil în *Perșii* și în *Prometeu*, și că în lupta dintre amândouă, despotismul iese înfrânt, iar democrația biruitoare<sup>18</sup>.

Oricare ar fi poziția noastră față de aceste teze, sigur este că amândouă aparțin patrimoniului de gândire al întregii antichități elene și nu pot fi reduse la contemporaneitatea unei singure epoci. Și apoi aluzia la contemporaneitatea sofocleică nici nu s-ar potrivi pentru ultima teză, deoarece *Antigona* este creată într-un timp, când în Atena democrația era de mult conducătoare a destinului statului ateniian și când ar fi fost poate un afront față de Pericle, înțeleptul cîrmaci al Atenei și prieten al lui Sofocle, să fie asemuit cu Creon din *Antigona*.

## OEDIP-REGE

Altfel se prezintă problema de care ne ocupăm în *Oedip-Rege*.

Aici, chiar la începutul tragediei, descrierea ciumei din Teba — care este o invenție a lui Sofocle — este influențată de prezența ciumei care izbucnește în Atena la începutul războiului peloponesiac și pe care Tucidide (II, 47 urm.) o descrie în tablouri tot atît de vii și de cutremurătoare ca și Sofocle.

În zadar încearcă comentatori iluștri ca P. Masqueray<sup>19</sup> să diminueze această impresie a cititorului tragediei, susținînd că aluziile acestea nu pot servi la datarea ei, deși tot el afirmă (p. 132): «Cu toate acestea, rolul considerabil pe care îl joacă în piesă oracolele și prorocii se acordă foarte bine cu acela pe care l-au jucat la începutul războiului peloponesiac; în ambele cazuri starea de spirit a mulțimii fiind aceeași», și ajunge la concluzia că tragedia a fost reprezentată puțin timp după anul 430.

Părerăa lui A. Nauck<sup>20</sup>, pe care și-o însușește în întregime Ew. Bruhn<sup>21</sup> că ciurma din Teba de la începutul tragediei este sugestionată de descrierea molimei asemănătoare în cîntul I din *Iliada* lui Homer, este consecința opiniei acestor comentatori ai operei sofocleice, că în aceasta nu se găsește nici o aluzie la contemporaneitate. Nu poate fi nici o asemănare între amintirea fugară a molimei trimise de Apolo în tabăra ahee din *Iliada*, unde se înfățișează doar cîteva consecințe fugare ale flagelului, și între tabloul de un cutremurător plasticism, înfățișat de preotul și de corul tebanilor de la începutul tragediei.

Dar și impresiile ce se desprind din caracterizarea lui Oedip ca vrednic conducător de stat, devotat intereselor publice și gata a le servi cu orice sacrificii, ne duc cu gîndul la Pericle de la începutul războiului peloponesiac, cînd, din cauza stării de spirit a populației, atîtă de Cleon, din cauza ciumei și a consecințelor amîndurora cade în dizgrație, e condamnat și moare și el de ciură, după ce molima îi răpise pe cei doi fii legitimi ai săi.

<sup>17</sup> H. Weinstock, *Sophokles*, Leipzig und Berlin, 1931, p. 97.

<sup>18</sup> Liviu Rusu, *op. cit.*, p. 174.

<sup>19</sup> În ediția operei lui Sofocle, nota premergătoare tragediei *Oedip-Rege*, p. 131 urm.

<sup>20</sup> Prefața la ediția a 7-a a tragediei, Berlin, 1876.

<sup>21</sup> Prefața la ediția a 11-a a tragediei, p. 42 (nota subliniară).

Dacă fixăm reprezentarea lui *Oedip-Rege* în anul 428, după moartea lui Pericle din anul 429, putem vedea în cuvintele lui Creon, cu care anunță, în fața lui Oedip și a corului reprezentând pe fruntașii tebani, oracolul din Delfi:

ἀνωγεν ἡμᾶς Φοῖβος ἐμφανῶς ἀναξ  
μίασμα χώρας, ὥς τεθραμμένον χθονί  
ἐν τῇδ', ἐλαύνειν μηδ' ἀνήκεστον τρέφειν.

(v. 96 urm.)

un reflex al ultimatumului dat de spartani atenienilor la începutul războiului și reprodus de către Tucicide:

Τοῦτο δὴ τὸ ἄγος οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκέλευον ἐλαύνειν δῆθεν τοῖς θεοῖς  
πρῶτον τιμωροῦντες, εἰδότες δὲ Περικλέα τὸν Ξανθίππου προσεχόμενον αὐτῷ κατὰ  
τῇν μητέρα...

(I, 127, 1)

în care se face aluzie la înrudirea lui Pericle cu Megacles, cunoscut în istoria Atenei ca distrugător al tuturor partizanilor lui Kylon. Și atunci aluzia aceasta la ultimatumul spartanilor, în care se cuprind cuvinte egale sau asemănătoare cu cele din raportul lui Creon (ἄγος = μίασμα și ἐλαύνειν) conține un reproș la adresa atenienilor pentru nedreptatea ce i s-a făcut marelui lor conducător. Cît a trăit Pericle, desprinderea din textul tragediei a unei amintiri dureroase pentru el ar fi constituit o jignire, pe care prietenul său, Sofocle, nu putea să i-o aducă.

Și din caracterizarea lui Oedip, căruia Sofocle i-a atribuit unele însușiri în afara mitului, sînt a se desprinde inspirații din viața și soarta aceluiași bărbat de stat atenian.

Bărbatul, ridicat de energia, inteligența și talentul său, dar și de noroc, la înălțimea unui mare conducător de stat în cele mai luminoase dar și mai tumultuoase momente ale istoriei acestui stat, ajunge să vadă, la începutul unui război, prin care el a crezut că va spori prestigiul patriei sale, Atica invadată de inamic, iar Atena pustiiată de o îngrozitoare ciumă; să piară, răpuși de molimă, cei doi fii legitimi ai săi; să fie ostracizat și dat în judecată; să fie condamnat la o exorbitantă amendă, scăpînd ca prin urechea acului de condamnarea capitală... Se poate o mai izbitoare asemănare?

Și Pericle putea exclama cu Oedip de la începutul tragediei:

ἡ δ' ἐμὴ  
ψυχὴ πόλιν τε καὶ ἐμὲ καὶ σ' ὁμοῦ στένει  
(v. 63—64),

dar și cu același erou, la sfîrșitul ei:

Ἀπόλλων τάδ' ἔην, Ἀπόλλων, φίλοι  
ὁ κακὰ κακὰ τελῶν ἐμὰ τάδ' ἐμὰ πάθεα  
(v. 1329—1330).

Acela care ațîța mai mult poporul împotriva lui Pericle era Cleon, la ale cărui excese face probabil aluzie Sofocle în versurile 872 urm., în care e vorba de urmările actelor izvorîte din ὕβρις.

Dar și din cuprinsul altor versuri ale lui *Oedip-Rege* se pot deduce aluzii la soarta lui Pericle. Ca și legendarul rege adus de Tyche pe tronul Tebei, vrea și Pericle numai binele și propășirea poporului atenian, pe care l-a ridicat în cei 13 ani, cât i-a fost conducător, spre cele mai înalte culmi ale civilizației și a cărui bunăstare și prestigiu a vrut să le sporească printr-un război, pe care el l-ar fi putut amîna, ce e drept, dar numai cu o diminuare a demnității statului atenian, dacă nu l-ar fi crezut în interesul cetății sale iubite.

Faptul că fruntașii tebani reprezentînd corul n-au nicăieri, în cuprinsul tragediei, nici un cuvînt de reproș la adresa lui Oedip, ci dimpotrivă, exprimă admirație și încredere la început, consternare, cînd se face descoperirea vinovăției lui fără voie, și compătimire duioasă pentru tragica lui soartă la sfîrșit, arată care este sentimentul lui Sofocle și cum ar trebui să fie cel al întregului popor atenian față de Pericle. Și-apoi nu se referă oare la același prieten al poetului, la Pericle, și cuvintele corului:

καὶ θαῦμα γ' οὐδὲν ἐν τοσοῖσδε πῆμασιν  
διπλᾶ σε πένθεϊν καὶ διπλᾶ φορεῖν κακά.

(v. 1318 urm.)

o consolație prietenească pentru dubla nenorocire a acestuia: cea publică, dezastrul produs de ciumă și de război și condamnarea, și cea familiară, pierderea celor doi fii legitimi ai lui?

Poate că soarta lui Pericle să-i fi inspirat chiar, într-un anumit moment, ideea să trateze, într-o tragedie, soarta lui Oedip, atît de asemănătoare în multe privințe cu soarta prietenului său, și acest moment de răscruce din viața acestuia poate să fi fost procesul ce i se intentase. Acest proces a fost, după cum arată H. Swoboda<sup>22</sup> o εἰσαγγελία, în baza căreia se putea dicta și pedeapsa cu moartea, primejdie în care ajunsese chiar Pericle, cum arată Platon (*Gorgias*, p. 513 E): ἐπὶ τελευτῇ τοῦ βίου Περικλέους κλεπὴν αὐτοῦ κατεψήφισαντο, ὀλίγου δὲ καὶ θανάτου ἐτίμησαν. Acest proces e fixat definitiv, conform datelor ce le dă Tucicide (II, 55 urm.), în luna iulie 430<sup>23</sup>.

Faptul că această măreață operă a lui Sofocle n-a obținut premiul întîi se explică, după părerea noastră, tocmai din cauza reflexelor de contemporaneitate cuprinse în ea, și îndeosebi din cauza atitudinii favorabile a poetului față de soarta lui Pericle, pe care, din cauza agitațiilor adversarilor acestuia, o mare parte a populației ateniene îl credea vinovat de nenorocirile pe care le adusese asupra lui războiul și ciuma (Tucidide, II, 59).

Ca și Oedip, care, deși amenințat de atîtea primejdii, rămîne statornic în hotărîrea sa de a afla cine e ucigașul lui Laios, persistă și Pericle în dîrzenia sa de a continua războiul, ținînd acel discurs de minunată ținută cetățenească, pe care-l redă în întregime Tucicide (II, 64) și care se încheie cu acele cuvînte ce vor rămîne, peste veacuri, un îndemn pentru oricine ar șovăi în fața valurilor de primejdii ce vin de atîtea ori asupra popoarelor și conducătorilor lor: οἷτινες πρὸς τὰς ζυμφορὰς γνώμη μὲν ἤκιστα λιποῦνται, ἔργῳ δὲ μάλιστα ἀντέχουσιν, οὔτοι καὶ πόλεων καὶ ἰδιωτῶν κράτιστοί εἰσιν. Superb testament al unui mare și încercat conducător de popoare!

<sup>22</sup> Hermes, XXVIII (1893), p. 560 urm., vezi și Lisias, *Or.*, XXX, 25.

<sup>23</sup> V. H. Swoboda, *loc. cit.*, p. 537; U. v. Wilamowitz, *Aristoteles und Athen*, p. 246 urm.

## ELECTRA

Ca în *Antigona*, nici în *Electra* nu se străvăd alte reflexe ale contemporaneității decât o aluzie la prezența lui Herodot în Atena și la lectura acestuia din fermecătoarele sale *Istori*.

Visul Clitemnestrei, pe care îl povestește Chrisotemis surorii sale Electra (v. 417 urm.) este un ecou al visului lui Astiage pe care îl are după ce măritase pe fiică-sa Mandane cu Cambise și în care i se arată, ieșind din pîntecele acesteia, un butuc de vie, care adumbrește Asia întreagă, tot așa precum i se arată Clitemnestrei, în vis, Agamemnon, care fusese ucis de ea, împlintind în vatră sceptrul din care răsare o vegetație:

...βρύοντα θαλλόν, ὃ κατὰσκιον  
πᾶσαν γενέσθαι τὴν Μυκηναίων χθόνα  
(v. 422–423).

Nu e surprinzător oare, că în ambele tragedii în care Sofocle aduce pe scenă o fecioară dirză în hotărîrea ei, își amintește de Herodot, căruia vrea să-i aducă un omagiu de prietenie, fie chiar și în detrimentul logicii, cum se întîmplă în *Antigona*?

## FILOCTET

În ceea ce privește pe *Filoctet*, unii cercetători au voit să vadă, în străduința de a readuce pe pustnicul martir din Lemnos la Troia, o aluzie la rechemarea lui Alcibiade din exil (a. 417). Logică absolut greșită! Nici o comparație nu se poate admite între figura lui Filoctet, erou neprihănit al aheilor, și Alcibiade, fire versatilă, în stare să trădeze, din orgoliu personal, interesele patriei sale chiar față de cei mai înverșunați duș ani ai ei: perșii.

Dar drama aceasta conține totuși un fior al contemporaneității. În apariția lui Heracle la sfîrșitul tragediei și în apelul lui către Filoctet să uite tot ce a suferit și să se pună în serviciul aheilor, care fără prezența lui și a arcului pe care el, Heracle, i l-a dat, nu pot cucerii Troia, este a se vedea un apel desperat al lui Sofocle la unitate cetățenească în cea mai mare nenorocire care a lovit Atena în ultimii ani ai războiului peloponesiac: dezastrul din Sicilia.

Acest apel îi era dictat lui Sofocle de religiozitatea și de moralitatea sa patriotică, cu care nu se potriveau de loc orgolioasa fire și comportarea lui Alcibiade, atît de mult influențat de sofîști.

## OEDIP LA COLONOS

În privința ultimei tragedii ce ni s-a păstrat de la Sofocle, A. Nauck<sup>24</sup> face o excepție de la teza sa, amintită la începutul acestui studiu, susținînd: « Numai una dintre dramele ce ni s-au păstrat de la Sofocle, *Oedip la Colonos*, se ocupă de politica externă, întrucît premisa întregii ei structuri este o dușmănie între Atena și statul vecin, Teba; numai că tendința politică a poetului se limitează la interesul lui patriotic, de a preamări gloria Aticii și de a prezenta concetățenilor săi biruința asupra tebanilor ca fiind garantată de prevestiri divine ».

<sup>24</sup> Pref. la *Aias*, p. 32.



Asupra acestei drame a lui Sofocle s-au făcut însă și alte ipoteze, bazate pe aluzii la contemporaneitate. S-a ajuns astfel ca, împotriva textului celui dintîi *argumentum*, în care se spune: τὸ δρᾶμα τῶν θαυμαστῶν, ὃ καὶ ἤδη γεγηρακὸς ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησεν și în ciuda celui de-al doilea argument, în care se dă ca dată a reprezentării Ol. 94,3 (= a. 401 î.e.n.) să se susțină că ea nu numai că face aluzie la unele împrejurări politice, ci este pe de-a-ntregul politică<sup>25</sup>. Lupta dintre atenieni și tebani, profetită în această dramă, ar fi războiul peloponesiac și drama ar fi fost concepută la începutul acestuia, după invazia tebanilor la Plateea — datare pe care o acceptă, în linii generale, și cercetătorul român Ieronim Muntean<sup>26</sup>, pe vremuri entuziasmat profesor de limbi clasice la liceul din Suceava, fixînd crearea acestei drame între începutul războiului peloponesiac și moartea lui Pericle.

De la această datare n-a fost greu să se ajungă la altă ipoteză: aceea că Sofocle s-a gîndit la continuarea acțiunii din *Oedip-Rege*, « pentru a demonstra, față de același subiect, nemărginita grație a divinității »<sup>27</sup> — teză combătută, cu drept cuvînt, de U. v. Wilamowitz-Moellendorff<sup>28</sup>, care susține că, la sfîrșitul lui *Oedip-Rege*, personajele din această tragedie nu trădeză nici cea mai mică presimțire asupra viitorului lor, că conflictele pentru *Oedip la Colonos* nu sînt pregătite în *Oedip-Rege*.

Această afirmare a lui Wilamowitz este confirmată și de faptul că între ambele tragedii există, în ceea ce privește diferite aspecte, contraziceri de neîchibuit pentru cazul că poetul ar fi fost preocupat, în timpul creării celei dintîi, de intenții concrete în privința creării celei de a doua. În *Oedip-Rege* de ex. nu se pomenește nicăieri de Colonos ca loc al mîntuirii sale, ci numai de muntele Citeron, la poalele căruia, la Eteonos, se găsește de fapt mormîntul lui. Pînă și locul, în care Oedip spune că-și va găsi mormîntul, este descris astfel în unele versuri, încît ne sugerează aspecte toponimice din Eteonos<sup>29</sup>.

Că Sofocle a scris tragedia aceasta în ultimii ani ai vieții sale o dovedește U. v. Wilamowitz-Moellendorff în analiza ce i-o face în cartea fiului său Tycho, amintită mai sus, descoperind o serie de contradicții, din care rezultă concluzia susținută și de K. Robert<sup>30</sup>, că cele două părți ale tragediei nu sînt scrise dintr-un singur condei, ci că între alcătuirea celei dintîi și a celei de a doua a trecut o oarecare vreme, și că Sofocle n-a avut timp să niveleze aceste contradicții<sup>31</sup>.

Aluzia la dușmănia dintre tebani și atenieni trebuie referită la lupta dată în anul 407 între cavaleria tebană și cea ateniană lîngă Colonos, luptă amintită la Diodor, III, 72<sup>32</sup>. Strădania lui Creon și cea a lui Polinice pentru înduplecarea lui Oedip de a-i ajuta în lupta lor poate să fi fost sugerată de strădania delegaților trimiși de ahei

<sup>25</sup> K. Lachmann, *Über Absicht und Zeit des Sophokleischen Oedipus auf Kolonos*, în Rh. Mus., I (127), p. 313 urm.

<sup>26</sup> *Über die Zeit und Absicht der Tragödie des Sophokles Oedipus auf Kolonos*. Progr. Suceava, 1878.

<sup>27</sup> Hans Fischl, *Zur Chronologie der Oedipusdramen des Sophokles*, în Wiener Studien XXXVII (1915), p. 15 urm.

<sup>28</sup> *Griechische Tragödien*, übersetzt . . . , I<sup>5</sup>, p. 14.

<sup>29</sup> Vezi *Scholia in Oedipum Coloneum* 91; Karl Robert, *Oedipus, Geschichte eines poetischen Stoffes im griechischen Altertum*, Berlin, 1915, vol. I, p. 8 urm.

<sup>30</sup> *Op. cit.*, I, 474.

<sup>31</sup> Vezi și D. Marmeliuc, *Sofocles, Cercetări cronologice II; Regele Oedip — Oedip în Colonos*, Cernăuți, 1925, p. 33.

<sup>32</sup> Vezi și A. Mayr, în *Commentationes philologicae Monacenses*, 1891, p. 160 urm.

și troieni la Lemnos pentru câștigarea lui Filoctet în drama cu același nume a lui Euripide, cum a constatat Tycho von Wilamowitz<sup>33</sup>, iar cuvintele Antigonei (v. 1192) εἰς χάρεσιν γοῶν κακὰ sînt un reflex al procesului intentat bătrînului Sofocle de cître fiul său Iofon și amintit în biografia anonimă a dramaturgului (*Vita*, 13), și apoi de Cicero<sup>34</sup> și Plutarh<sup>35</sup>.

Scrisă la adînci bătrînețe, de necazurile căreia poetul se plînge prin gura corului (v. 1211 urm.), într-un timp de dușmănie între Atena și Teba, atmosferă relevantă în toate manifestările lui Oedip, și îndeosebi în scena frămîntată dintre acesta și Creon<sup>36</sup> această ultimă creație a lui Sofocle, cu evidente rezonanțe ale contemporaneității, este cîntecul de lebadă al marelui dramaturg atenian, cîntec de preamărire a locului său natal și a cetății de lumină Atena, cîntec de reabilitare a unui erou favorit al său, cîntec de viziune a propriului său sfîrșit ca ἥρωας Δεξιῶν, ajungînd la nemurire nu numai prin această heroizare, ci și — ceea ce este mai mult — prin sublimul artei sale, prin grandoarea sa poetică, prin umanismul de înaltă esență, care emană peste veacuri din fermecătoarea sa operă.

## ZEITGENÖSSISCHE WIDERSPIEGELUNGEN IN DEN TRAGÖDIEN DES SOPHOKLES

### ZUSAMMENFASSUNG

Das vorliegende Studium ist ein Versuch die bis auf unsere Zeiten aufbewahrten Tragödien des Sophokles durch die in ihrem Texte aufgedeckten Anspielungen auf zeitgenössische Ereignisse und Zustände zu datieren.

Es ist auf diese Weise hervorgegangen, daß der *Aias* und die *Trachinier*, aus deren Texten sich zwar noch dumpfe Gegensätze zwischen Athen und Sparta entnehmen lassen, an den Anfang der dramatischen Laufbahn des Dichters anzusetzen sind; daß die *Antigone* und die *Electra* Erinnerungen an die von Herodot in Athen im Jahre 446 veranstaltete öffentliche Vorlesung aus seinem Werke enthalten; daß der *König Oedipus* die stark bewegte Epoche des Perikles widerspiegelt; daß am Schluß des *Philoktet* ein Aufruf des Dichters für bürgerliche Einigkeit angesichts der unheimlichen Katastrophe der sizilischen Expedition durchschimmert und der *Oedipus auf Kolonos* einen Widerhall der Unbequemlichkeiten eines hohen Greisenalters und eine Anspielung auf die im Jahre 407 zwischen den Thebanern und Athenern stattgefundene Schlacht im Gaue Kolonos enthalten.

<sup>33</sup> *Op. cit.*, p. 335.

<sup>34</sup> *De senectute*, 22.

<sup>35</sup> *An seni* . . . 3, p. 785. Vezi și M. Croiset, *Oidipus etc.* I, 476. Amănunte la D. Marmeliuc, *Sofocles, Aias etc.* p. 84—85.

<sup>36</sup> Versurile în care Teseu vorbește de prietenie între Atena și Teba (631 urm. și 919 urm.) par a fi o reușită modificare a textului original, introdusă de către tinărul Sofocle cu prilejul reprezentării dramei în a. 401, cînd într-adevăr în Teba se produse, după moartea lui Sofocle, un reviriment politic în favoarea Atenei prin ajungerea la cîrma statului a partidului atenianofil, condus de Ismenias.